

זמן תודעה

ממד הזמן בניהול הזירה התודעתית במבצע "עמוד ענן" ובמבט לעתיד

בעידן שבו כמעט כל אירוע מבצעי מצולם ומשודר, חלק גדול מהמאמץ בתחום של לוחמת התודעה יוקדש במלחמות העתיד להמחשת ההישגים בזמן אמת

כיפת ברזל מיירתת טיל שנורה לעבר מרכזי ישראל במבצע "עמוד ענן" | הזירה התודעתית והשפעותיה על תוצאות הלחימה נותחו בהרחבה במאמרים ובמחקרים שעסקו בסבבי הלחימה האחרונים שבהם היה צה"ל מעורב, ובמיוחד מלחמת לבנון השנייה ומבצעי "עופרת יצוקה" ו"עמוד ענן"

בעקבות הלחימה לשימור ולהמחשה של תחושת ההישג.

במרכז המאמר מוצג מקרה בוחן - המאמץ התודעתי במבצע "עמוד ענן" - ובמיוחד מודגשים בו הקשב והחשיבות שניתנו בו לממד הזמן בהשוואה למבצעים ולעימותים קודמים. הדברים נכתבו מתוך התבוננות זהירה קדימה להשפעות התודעתיות הצפויות בעימותים בהווה ובעתיד (יש לציין שהמאמר נכתב לפני מבצע "צוק איתן" ובמהלכו, וכי המבצע הזה הוסיף לנו זוויות התבוננות חשובות על התבוננות המוצגות כאן).

אף שזירת התודעה נחלקת כיום למגוון רחב של זירות משנה ושל קהלי יעד (ובהם הזירה הבינלאומית והאזרחי),⁹ המאמר הזה מתמקד בזירה הפנימית ובשיח הדומיננטי המתקיים בציבור בישראל. זאת משום שהזירה הזאת היא היעד העיקרי של מאמץ התודעה שמפעיל צה"ל.¹⁰

ניהול המאמץ התודעתי בעימותים האחרונים

כפי שכבר צוין, ממד הזמן הוא רכיב מרכזי בניהול המאמץ התודעתי, ושימוש נכון בו עשוי להשפיע מהותית על תפיסת ההישג בציבור בעידן "המלחמות החדשות" - במהלך הלחימה ולאחריה. בהיעדר מצבי הכרעה ואפשרות להכניע את היריב, כוחו של המאמץ התודעתי הוא ביכולתו להמחיש את הישגי הלחימה של צה"ל הן בזמן אמת - באמצעות הדגשה של הפגיעה המדויקת בגורמי הטרור ובתשתיותיהם - והן בתום הלחימה, בניסיון להצביע על שיפור בתחושת הביטחון של הציבור ושימור הלגיטימציה לשימוש בכוח (במידת הצורך) בעימותים צבאיים עתידיים.

כשמדברים על המחשת ההישג, יש לדעת כי הציבור כבר אינו מפגין עניין רב בדיווחים תקשורתיים עמוסים המבוססים על ניתוחים צבאיים של המערכה, ובמקום זאת הוא מצפה ליותר מידע ויזואלי - ברור, ממוקד ומהיר. לצורך המחשה ניתן לומר כי בעידן האינטרנט והרשתות החברתיות דומה צריכת התקשורת לצריכה של מזון מהיר: בשני המקרים הלוקח רוצה לקבל במהירות מוצר חם, ואין לו זמן וסבלנות להמתין לבישול ממושך.

מהתבוננות בעימותים האחרונים שבהם היה צה"ל מעורב עולה בבירור כי הזירה

סא"ל יותם אמיתי
רע"ן הערכה בממד"ה. לשעבר יועץ ארגוני
בפיקוד המרכז ובאוגדת עזה

הזירה התודעתית נחשבת לאחד הגורמים המשפיעים על האופן שבו נתפס שדה הקרב בעידן הנוכחי, וחלקה בעיצוב הלחימה והתוצאות המושגות בה הפך גדול מאי פעם

בעיקר מפעולות הלחימה של צבאות המערב בעיראק ובאפגניסטן, אבל גם מפעילות הבט"ש של צה"ל ברצועת עזה ובאיו"ש.⁸

לעומת זאת, פחות נכתב עד כה על המאמץ התודעתי בעימותים העכשוויים בכל הנוגע לחשיבותו של ממד הזמן ובנוגע ליכולת להשפיע על דעת הקהל באמצעות ניהול נכון של קצב האירועים התודעתיים - לפני הלחימה, תוך כדי הלחימה ואחרי הלחימה. אי לכך, החידוש העיקרי במאמר הנוכחי הוא בהתמקדותו במושג שאנו מכנים "זמן תודעה". מטרתנו היא להוכיח שבאמצעות ניהול נכון של ממד הזמן במסגרת המאמץ התודעתי ניתן, מחד, להשפיע ברגעי האמת על תחושות הציבור, ומאידך - לקבע הישגים תודעתיים-אסטרטגיים ארוכי טווח. הדרך להשגת הישגים האלה היא יצירת רצף של תמונות בהירות, מדויקות ואמינות בכל נקודת זמן והצגתן לציבור הרחב - החל משלב ההיערכות לקראת אירוע לחימה ועד לשלבי הסיום שלו.

במושג "זמן תודעה" מודגשת אפוא חשיבותו של ממד הזמן במסגרת השיקולים המרכזיים שמובאים בחשבון בעת לחימה, ומובלטת תרומתו להשגת הישגים אסטרטגיים בטווח המידי והארוך. בין השאר מצביע המושג הזה על החשיבות הרבה שבהכתבת קצב האירועים כפי שהם מוצגים לציבור ועל המשמעות הנגזרת משימוש נכון בזירה התודעתית על ציר הזמן.

מטרתנו, מחד, היא אפוא להראות כיצד תגובה מהירה בזמן אמת יכולה לשנות מומנטום בתחושות הציבור, ומאידך להצביע על חשיבותם של מהלכים תודעתיים מתמשכים

אלוף יואב (פולי) מרדכי
מתאם פעולות הממשלה בשטחים.
לשעבר דובר צה"ל

מבוא

הזירה התודעתית נחשבת לאחד הגורמים המשפיעים על האופן שבו נתפס שדה הקרב בעידן הנוכחי, וחלקה בעיצוב הלחימה והתוצאות המושגות בה הפך גדול מאי פעם. אלא שלמרות השפעתה הגוברת עדיין לא רואים מפקדים רבים בזירה הזאת חלק מרכזי ממאמץ הלחימה, ויש ביניהם מי שאינם רואים בעיסוק בה תחום צבאי מובהק.¹

ההשפעה הגוברת של תחום התודעה נובעת בעיקר מהשינויים בטבע העימותים ומהיווצרות מה שמכונה כיום "המלחמות החדשות". השינויים האלה התרחשו בעיקר בשני העשורים האחרונים והושפעו מהיבטים תרבותיים, חברתיים וטכנולוגיים. בספרות שעוסקת בנושא הזה נעשה ניסיון לתייג את השינויים האלה על פי הרעיונות המרכזיים המארגנים את מאפייניהם. השימוש במונח "המלחמות החדשות" הוא למעשה תיוג עדכני להגדרות הקודמות שניתנו לסוג הזה של הלחימה, ובהן "עימות מוגבל",² "עימות היברידי",³ או "עימות אסימטרי".⁴

באופן ספציפי יותר ניתן לאפיין את "המלחמות החדשות" בכניסת אלמנטים נוספים למשוואת הלחימה, אשר לא הייתה להם נוכחות מסיבית במלחמות הקודמות (כמו לחימה בתוך האזרחי, התקדמות טכנולוגית, שימוש בטילים ארוכי טווח).⁵ רופרט סמית כינה זאת "לחימה בקרב האנשים", שמטרתה כבר אינה רק להביס את כוחות האויב בקרב, אלא גם לנצח במאבק על רצונותיהם ועל תפיסותיהם של האזרחים.⁶

הזירה התודעתית והשפעותיה על תוצאות הלחימה נותחו בהרחבה במאמרים ובמחקרים שעסקו בסבבי הלחימה האחרונים שבהם היה צה"ל מעורב, ובמיוחד מלחמת לבנון השנייה ומבצעי "עופרת יצוקה" ו"עמוד ענן".⁷ נוסף על כך התפתח בשנים האלה ידע רב בנוגע לפעילות צבאית בתוך האזרחי ובנוגע להשלכותיה התודעתיות. הידע הזה הצטבר

המאמץ התודעתי ב"עמוד ענן" החל למעשה זמן רב לפני פרוץ הלחימה ונמשך עד סמוך לתחילת המבצע. באותו השלב הוקדש מאמץ רב כדי להמחיש את שגרת החיים הבלתי אפשרית שנוצרה בערים וביישובים שבעוטף עזה. הבלטת המידע הזה נועדה ליצור הבנה ולגיטימציה - פנימית ובין-לאומית - לקראת פעולה צבאית.

השלב השני החל עם פתיחת המבצע. באותו השלב הובלטו הן הפגיעה בג'עברי וביעדי טרור נוספים והן התארגנות הצבא והעוצמה שהוא משדר אל מול האויבים שניצבו בפניו. העוצמה הזאת הובלטה, בין היתר, באמצעות ההיענות המרשימה של אנשי המילואים לצווי הגיוס ותפקודם השקט והבוטח ביציאה מהימ"חים, באימונים לקראת לחימה ובשטחי ההיערכות. כמו כן ניתנה תשומת לב מיוחדת למוראל החיילים - בסדר ובמילואים - ולהעברת המסר שהם מבינים היטב על מי הם נדרשים להגן ויודעים עד כמה הם חיוניים.

בשלב המרכזי - ימי המבצע - ניתן דגש להצלחות שהושגו בשטח: הן הפגיעה ביעדי טרור והן ההגנה על העורף. באותו השלב הייתה חשיבות מכרעת ליכולת להמחיש את ההישגים בזמן אמת, וככל שהמחשה נעשתה מהר יותר - כך גברה השפעתה על האופן שבו תפס הציבור את תמונת הלחימה כולה. כך, למשל, בעוד שבמקרים קודמים של ירי לעבר ערי הדרום התקשה צה"ל להציג פגיעה ישירה במבצעים, הרי שב"עמוד ענן" הצליח החמ"ל הוויזואלי (שפירוט עליו מובא בהמשך המאמר) במקרים רבים להעביר בזריזות רבה מידע מצולם שתיעד פגיעה בחוליה שירתה לעבר ישראל. כך ניתן היה להקל על תחושת הלחץ שחשו תושבי ישראל, שכן הם הבינו כי הצבא מגיב מיד על כל ירי של היריב.

שלב חשוב נוסף, שהשלים את המאמץ התודעתי, החל עם תום המבצע ונמשך זמן רב לאחריו. באותו השלב נקבע למעשה הדימוי של המערכה כולה, ובמידה רבה הוא נשאר צרוב בתודעה הציבורית.¹⁵ לכן הדגש בו היה בעיקר על פעולות ועל מהלכים שמהם השתמע כי צה"ל הוא צבא מתחזק שלומד מהצלחותיו ומטעויותיו ומפיק מהן לקחים.

מאמץ תודעתי ניכר הושקע גם כדי להמחיש את השקט היחסי שהשתרר ביישובי עוטף עזה בעקבות המבצע. לשם כך הוצגו תמונות של

במושג "זמן תודעה" מודגשת חשיבותו של ממד הזמן במסגרת השיקולים המרכזיים שמובאים בחשבון בעת לחימה, ומובלטת תרומתו להשגת הישגים אסטרטגיים בטווח המידי והארוך

במבצע "עמוד ענן" נדרש צה"ל להתמודדות מעט שונה, בהשוואה לשני העימותים שקדמו לו, בכל הנוגע ליעדי המבצע ולציפיות שנוצרו בקרב הציבור. רינת משה, שירה ריבנאי-בהיר ובתיה בן-הדור, חוקרות בענף מחקר בממד"ה, מציינות במחקר שכתבו כי השיח הציבורי ודעת הקהל בישראל במהלך "עמוד ענן" התמקדו בארבעה מאפיינים של העימות: המעבר לסבבי לחימה נטולי הכרעה, הרצון לנהל לחימה זולה ככל האפשר במונחים של חיי אדם, הפיכת העורף לחזית המרכזית והפיכתו של תחום התודעה לזירת לחימה.¹⁴ בהמשך המאמר הנוכחי מוצג המאמץ התודעתי במבצע "עמוד ענן", וניתן דגש לשימוש בממד הזמן במהלך הלחימה ולאחריה וליכולות השונות שהוטמעו בפעילות הצבא בהקשר הזה ואשר היה בהן כדי להשפיע על תפיסת הציבור את הישגי המבצע.

ממד הזמן והזירה התודעית במבצע "עמוד ענן"

מבצע "עמוד ענן" החל ב־14 בנובמבר 2012, עם חיסולו של אחמד ג'עברי, שהיה מפקד הזרוע הצבאית של החמאס, ונמשך שמונה ימים. חיסולו של ג'עברי הבלית את יכולותיו של צה"ל לפגוע במטרות ממוקדות של ארגוני הטרור ברצועה. המבצע תוכנן מראש להיות מוגבל - במשך הלחימה, בהיקפי הפגיעה ביריב ובהיקפי הכוחות שהופעלו בו.

מאחר שהמבצע תוכנן מראש להיות מתוחם בזמן, ניתן היה לתכנן מראש גם את מאמץ התודעה על ציר הזמן ולחלקו לשלבים ברורים - לקראת המבצע, במהלך המבצע ואחרי המבצע - ולהתבונן במערכה כולה כעל מכלול שלם אחד. במילים אחרות: המתכננים ראו במבצע מלכתחילה יחידה שלמה אחת שכוללת כמה שלבים - מה שאיפשר, בין היתר, לתכנן מראש במסגרת תהליך חשיבה ארוך טווח - את הסוגיות התודעיות שטופלו בו, כפי שיוסבר להלן.

התודעית נמצאת ביחסי גומלין משמעותיים עם ההצלחה הפיזית בשטח: כשהמאבק בזירה התודעית מנוהל נכון, ביכולתו לחזק את ההצלחה הפיזית. לעומת זאת, אי-מיצוי של הזירה התודעית עלול לייצר תחושת החמצה גם כאשר המאמץ המבצעי מתנהל כשורה.

המחשה לדברים האלה מצויה, למשל, במלחמת לבנון השנייה. בדיעבד ברור היום שהמלחמה הייתה מוצלחת יותר מכפי שהיא נתפסה בעיני הציבור לאחר תום הקרבות. במילים אחרות: נוצר פער ניכר בין ההישגים הפיזיים באותה המלחמה לבין הישגיו של המאמץ התודעתי. ייתכן שהתנהלות לא נכונה בתחום התודעתי יצרה בתחילה ציפיות לא ריאליות בקרב הציבור - מה שהוביל לבסוף לתחושות של החמצה ושל פגיעות העורף. צריכות היו לחלוף שנים אחדות כדי שהמערכה הזאת תיתפס באופן שונה בשיח הציבורי. זה קרה כי ככל הנראה נוצרה הרתעה ארוכת טווח אל מול החזאללה - מה שבא לידי ביטוי בהיקפי ירי נמוכים מאוד משטח לבנון לעבר ישראל לאחר 2006.

בהקשר הזה ראוי לשים לב לדברים שכתב ראש הממשלה לשעבר, אהוד אולמרט, בהתבוננותו לאחור על תוצאות המלחמה ועל האופן שבו היא נתפסה בשיח הציבורי:

"התקשורת איבדה את שווי המשקל המאוזן שלה וניסתה להוכיח - יחד עם גורמים פוליטיים אינטרסנטיים - שישאל נכשלה במלחמת לבנון השנייה. למרות זאת הם (חזאללה) לא חדלו מלחשוש מפני ידה הארוכה של מדינת ישראל, ובמשך השנים שעברו מסיום המלחמה לא פעלו נגדנו. נוכח כל זאת, המסקנה היא שהצלחנו ליצור הרתעה משמעותית בעקבות המערכה בלבנון בשנת 2006."¹¹

דוגמה נוספת: העלייה הניכרת בתחושת הביטחון של הציבור עם פתיחתו של מבצע "עופרת יצוקה" - תחושה שהתפוגגה במשך הזמן, בעיקר בשל היקפי הירי הגדולים, יחסית, מעזה לעבר ישראל שבועות ספורים לאחר סיום המבצע וכן בהשפעת דו"ח גולדסטון.¹² בהקשר הזה טוען ד"ר גבריאל סיבוני מהמכון למחקרי ביטחון לאומי כי אף שלמבצע קדמה חשיבה אסטרטגית בצה"ל וברמה המדינית, הרי זו לא הביאה למצב שבו היציאה ל"עופרת יצוקה" הייתה על פי מתווה אסטרטגי ברור.¹³

טבלה: המאמץ התודעתי על ציר הזמן במבצע "עמוד ענן"

מטרות	מהלכים	עיתוי	שלב
<ol style="list-style-type: none"> יצירת הבנה ולגיטימציה (פנימית ובין-לאומית). העצמת ההיבטים הבלתי נסבלים של המציאות בשטח. חיזוק האמון של התושבים ביכולות של צה"ל להתמודד עם האיום. 	<ol style="list-style-type: none"> מתן ביטוי לקושי ולסבל של התושבים בעוטף עזה בשל ההפגזות המרובות. הצגת היריב באופן המבהיר כי הוא חותר תחת ריבונותה של ישראל. המחשת ההיערכות והעוצמה של צה"ל. 	לפני הלחימה	א
<ol style="list-style-type: none"> חיזוק המוראל בציבור ויצירת תחושת מגויסות. העברת מסר לצד האחר בנוגע לעוצמתו של צה"ל. הדגשת רצינות הלחימה וחיזוק ההבנה בקרב הכוחות הלוחמים על מי הם נדרשים להגן ומדוע. 	<ol style="list-style-type: none"> המחשת ההתנהלות האחראית והמקצועית של כוחות צה"ל. הצגת העוצמה של צה"ל אל מול האתגרים הניצבים בפניו. מתן דגש לעוצמה ולסדר שבגיוס המילואים, ביציאה מהימ"חים, באימונים לקראת לחימה ובשטחי ההיערכות. 	בתחילת הלחימה	ב
<ol style="list-style-type: none"> הפחתת הלחץ שבו נתון הציבור. הגברת המוראל ותחושת ההישג בציבור. הרתעת את הצד האחר ופגיעה במורל שלו. 	<ol style="list-style-type: none"> המחשת ההצלחות בשטח בזמן אמת. מתן דגש לתקיפתם של גורמי טרור ולפגיעה ישירה בהם. הבהרת הקשר הישיר בין פגיעה לתוצאה (מאמץ ממוקד נגד חוליות שירו לעבר ישראל). 	במהלך הלחימה	ג
<ol style="list-style-type: none"> עיצוב סופי של דימוי הלחימה ושל מידת הצלחתה. יצירת תחושות של ביטחון ושל חזרה לשגרה בקרב הציבור בכלל ובקרב תושבי עוטף עזה בפרט. המשך הרתעתו של הצד האחר. 	<ol style="list-style-type: none"> מתן דגש להיותו של צה"ל צבא לומד שמתחקר את עצמו ומפיק לקחים. המחשת השקט שנוצר בתום המבצע - שקט שהגביר את תחושת הביטחון של האזרחים החיים במרחב. תיאור כוחו ועוצמתו של צה"ל ומוכנותו לכל אתגר שלו יידרש בעתיד. 	לאחר הלחימה	ד

- **החמ"ל הוויזואלי המטכ"לי**, שביכולתו לקלוט את אמצעי החווי הצה"ליים מכלל הזרועות כדי לשלב במהירות מידע רלוונטי בהודעות לתקשורת ולהמחיש באופן מיידי את ההישגים בשטח.
- **פלגת מתעדי הלחימה**, שהשתלבה בקרב הכוחות הלוחמים ותיעדה בזמן אמת את פעילות היחידות במוקדי החיכוך.
- **צוות להזמנת שמועות**, שכלל נציגים מדובר צה"ל, מחיל המודיעין ומהמתפ"ש (מתאם פעולות הממשלה בשטחים). תפקיד הגוף הזה היה להזים שמועות שהופצו במהלך המבצע נגד ישראל ולערער את אמינות הקו התקשורתי של היריב.
- לצד ההצלחות שנחל המאמץ התודעתי במבצע "עמוד ענן" - בין היתר הודות

מהתבוננות בעימותים האחרונים שבהם היה צה"ל מעורב עולה בבירור כי הזירה התודעית נמצאת ביחסי גומלין משמעותיים עם ההצלחה הפיזית בשטח

הציבור בצה"ל במהלך מבצע "עמוד ענן" לא היה נמוך מזה שב"עופרת יצוקה". עוד נמצא כי תחושת האיום של אזרחי ישראל ירדה לאחר "עמוד ענן" לערכים הנמוכים ביותר ב-12 השנים שקדמו למבצע¹⁷ (הירידה הזאת בתחושת האיום נעצרה, כצפוי, עם פרוץ מבצע "צוק איתן" בקיץ 2014).

כדי להגביר את יכולותיה בתחום של לוחמת התודעה הפעילה חטיבת דובר צה"ל במבצע "עמוד ענן" גופים בעלי יכולות מתקדמות ובהם:

חזרה לשגרה באותם היישובים לצד דיווחים על תחושת הביטחון הגוברת של האזרחים החיים בהם. כך, למשל, צוטטו ראשי מועצות בעוטף עזה שאמרו בראיונות לתקשורת לאחר המבצע כי הם נמצאים בתקופה השקטה ביותר זה עשור שנים ואף יותר.¹⁶

בהקשר הזה מציין טיארג'אן כי במלחמת לבנון השנייה ובמבצע "עופרת יצוקה" ראה הציבור ב"פגיעה ביריב ובמטרותיו" את היעד החשוב ביותר (בפער ניכר לעומת יעדים כמו "הפסקת הירי/החזרת השקט" ו"השגת הסכמה מדינית"). לעומת זאת, במבצע "עמוד ענן" ראה הציבור ב"החזרת השקט והשגרה" את היעד המשמעותי ביותר - מה שמעיד, אולי, על סוג של התפכחות וגם על הנמכת הציפיות. עם זאת, מהסקרים עולה שאמון

כוח צה"ל בגבול הצפון, 2013 | בעידן של עימותים נגד אויב לא־מדינתי הנטייה המתגבשת היא לבחון את התוצאות ואת ההישגים של הלחימה באמצעות מדידת אורך התקופה שבה שורר שקט. זאת משום שההערכה המקובלת היא שתקופת שקט מעידה במידה רבה על הרתעת האויב

דרך תקופת המבצע וכלה בתקופה שלאחר המבצע שמתפרסת על פני ימים רבים. באופן ספציפי יותר נטען במאמר שבעידן הנוכחי נחוצות יכולות להמחיש מהר ככל האפשר את ההישגים במהלך הלחימה, ובד בבד יש לנהל מאמץ סבלני וארוך טווח להמחשת ההישגים בתום המערכה.

בעידן של עימותים נגד אויב לא־מדינתי הנטייה המתגבשת היא לבחון את התוצאות ואת ההישגים של הלחימה באמצעות מדידת אורך התקופה שבה שורר שקט. זאת משום שההערכה המקובלת היא שתקופת שקט מעידה במידה רבה על הרתעת האויב.

אנו אכן סבורים כי תקופת שקט כזאת בוודאי משקפת את חשש האויב מלהתעמת עם צה"ל, אך מהסיבות הבאות אסור לראות בה את חזות הכול:

ראשית, עלולים להיות לאויב אינטרסים נוספים שיגרמו לו לפעול נגדנו - למרות היותו מורתע לכאורה, ולחלופין עשויים להיות לו שיקולים אחרים לא לפעול נגדנו גם אם אינו חש מורתע.

שנית, משום שאין זה מוסרי שישראל תמדוד

עזה. יתר על כן, התושבים בעוטף עזה אף ציינו שזו הייתה התקופה הרגועה ביותר זה יותר מעשור. עם זאת עולה השאלה האם תקופה של שקט יחסי מעין זו צריכה להיחשב להצלחה או לכישלון.

אכן, בעידן "הסבבים" שבו אנו מצויים עדיין לא ברור האם הפוגה של שנה וחצי היא הרבה או מעט, והאם יש לראות בכך הישג במונחי "המלחמות החדשות" או שמדובר בהפסקת אש קצרה מדי שאסור בשום פנים להשלים עם עצם הפרתה. ואולי אין זה נכון לדון ב"סבבים" האלה כאילו היו גזירה משמיים, ועלינו לעשות כל שנדרש כדי שהעידן הזה יגיע לסופו, והשקט במרחב הרצועה יהיה חד־משמעי וארוך טווח? באמצעות השימוש במושג "זמן תודעה" העלינו את הטענה שלפיה ממד הזמן הפך בשנים האחרונות לרכיב אסטרטגי בניהול הזירה התודעתית במצבי עימות. את נכונות הטענה הזאת בחנו באמצעות סקירת המאמץ התודעתי במבצע "עמוד ענן". הדגשנו בה שציר הזמן הוא שלם שחלקיו נפרסים על פני כמה שלבים - החל מהתקופה שקדמה למבצע, עבור

לחשיבות שניתנה בו לממד הזמן - היו גם מצבים שבהם לא נמצא מענה מידי לצרכים שעלו מהשטח. המאמץ העיקרי בהקשר הזה היה לסייע לציבור להפנים שמדובר במבצע מוגבל הן בהיקפו והן בהישגים שמקווים להשיג באמצעותו - בהשוואה לעימותים קודמים. אומנם הצבת היעדים הצנועים איפשרה לשמור את תחושת ההישג לטווח הארוך - לאור העמידה במרבית המטרות שהוצבו והודות לשקט היחסי שהשתרר בעקבותיו המבצע - אולם במהלך הלחימה עצמה נוצרו מצבים שבהם ציפה הציבור מצה"ל להפעלת כוח מסיבית יותר.

סיכום - ומבט אל העתיד

נושאו של המאמר הזה הוא אומנם ניהול הזירה התודעתית במבצע "עמוד ענן", אך כאמור, במהלך כתיבתו החל מבצע "צוק איתן", ולכך הייתה השפעה על חלק מהתובנות שהוצגו כאן. בין שני המבצעים הפרידה הפוגה של כשנה וחצי, שברובה שרר שקט ביישובי עוטף

- Kobi Michael, David Kellen & Eyal Ben Ari, "Introduction: Wars and Peace Support Operations in the Contemporary World: Conceptual Clarifications and Suggestions" In: Kobi Michael, David Kellen & Eyal Ben Ari, **The Transformation of the World of War and Peace Support Operations**, Praeger, Westport Connecticut, 2009
- 5 רופרט סמית, **התועלת שבכוח - אמנות המלחמה בעולם המודרני**, מערכות, 2013
- 6 למשל: ד' אבירם ור' טיארג'אן, מי ניצח? "עמוד ענן" בדעת הקהל של שתי החברות המתעמתות (שם זמני, טרם פורסם), ממד"ה - ענף מחקר, 2006; נבריאלי סיבוני, "מלחמה וניצחון", **צבא ואסטרטגיה**, כרך 1, גיליון 3, דצמבר 2009; זכי שלום, "האם אפשר להגיע להכרעה בעימות עם ארגוני טרור: 'עופרת יצוקה' כמשל", **עדן אסטרטגי**, כרך 11, גיליון 4, פברואר 2009, <http://goo.gl/Lnauyq>; מ' עירך יונה, וב' בן הדור, **על הרגישות לפגיעים - מבט השוואתי ומקומי, תפיסות מפקדים ומשמעויות לצה"ל**, פרויקט צבא-חברה, ממד"ה, 2009; ג' ברוקר, **השעונים שחיקתו בעצלתים: התנהלות הצבא במתח שבין לניטומציה לבין מגבלות הפעלת הכוח**, פרויקט צבא-חברה, ממד"ה, 2010; ר' טיארג'אן, ע' ולדמן, **ניצחון יש רק בכדורגל - על מורכבות תפיסת תוצאות הלחימה וה'הישג'**, ממד"ה, ענף מחקר, 2012; ר' טיארג'אן, **שינוי סדרי עדיפויות: ממציא סקר עמדות הציבור הישראלי במצבי ביטחון משתנים**, ממד"ה, ענף מחקר, 2014; ר' משה, ש' ריבנאי-בהיר וב' בן הדור, **מבט של החברה הישראלית**, 2014
- 8 למשל: ט' גרין, **סקירת ספרות - לחימה בתוך אזרחי, חממת הידע 'לחימה בתוך אזרחי'**, ממד"ה, 2010; הדס מינקו-ברנד, "חלון למרחב אחר - מבט על מנהיגות צבאית אל מול ישראלים באיר"ש", **מראות של מנהיגות**, 2010; מרדכי ואמית, 2011, שם; הדס מינקו-ברנד וא' יונה, "על הפסיכולוגיה של הפעילות המבצעית בתוך אזרחי" מתוך: מ' עירך-יונה, (עורכת), **היבטים סוציולוגיים ופסיכולוגיים של פעולת הצבא בתוך אזרחי**, המרכז למדעי ההתנהגות, 2013; Barak A. Salmoni, Jessica Hart, Renny McPherson & Kirby Winn, "Growing strategic leaders for future conflict", **Parameters**, spring 2010, pp. 88-72
- 9 יש לציין כי כל אחת מזירות המשנה האלה היא מורכבת בפני עצמה, עד כי קיים ספק בנוגע ליכולת להסתכל עליה באופן אחד.
- 10 אבירם וטיארג'אן מציינים בהקשר הזה כי קהל היעד הרלוונטי למינוף תפיסת ההישג אינו נמצא רק בזירה הפנימית אלא גם בזירה הבינ-לאומית, אולם מטעם הדברים, הזירה הזאת אינה יכולה להיות באחריות הצבא. ר' טיארג'אן וא' אבירם, **תפיסת ההישג במלחמת לבנון השנייה**, ממד"ה, ענף מחקר, 2006, (טרם פורסם)
- 11 אהוד אולמרט, "מלחמת לבנון השנייה - מבט לאחור", **צבא ואסטרטגיה**, כרך 6, גיליון 1, אפריל 2014, עמ' 11, <http://goo.gl/x2qlm>
- 12 טיארג'אן, **שינוי סדרי עדיפויות?** 2014, שקף 7
- 13 סיבוני, **מלחמה וניצחון**, 2009, עמ' 33
- 14 משה, ריבנאי-בהיר ובן הדור, **מבט של החברה הישראלית**, 2014, עמ' 5
- 15 ראו למשל: טיארג'אן, **שינוי סדרי עדיפויות?** 2014, שקפים 21-16
- 16 ראו למשל: עמוס הראל, "הירי מעזה: חיסול חשבונות נקודתי בין הניהיג לחמאס שזלע מעבר לנבול", **הארץ**, 24 ביוני 2013, <http://goo.gl/AMHN3E>
- 17 טיארג'אן, **שינוי סדרי עדיפויות?** 2014, עמ' 3
- 18 משה, ריבנאי-בהיר ובן הדור, **מבט של החברה הישראלית**, 2014, עמ' 34
- 19 ר' טיארג'אן, "תודעה" בזירה הפנימית: מנגמת בדעת הקהל אודות צה"ל ואירועי לחימה 2001-2012, ממד"ה, ענף מחקר, 2012, שקף 14

אף שעוצמתו והיקפו של מבצע "צוק איתן" היו גדולים מאלה של "עמוד ענן" - האתגר התודעתי והעיסוק בממד הזמן חזרו ועלו בשני האירועים במלוא העוצמה, ונראה כי בעתיד חשיבותם עוד תלך ותגדל

"צוק איתן") ייתכן שרף הציפיות שהוצג לציבור בתחילת הלחימה ובמהלכה היה גבוה מדי.

לסיום, העיסוק בממד הזמן בעימותים האחרונים נוגע גם בסוגיה של אורך הלחימה ושל העיתוי הנכון להפסיקה. מסבבי הלחימה ברצועת עזה למדנו כי שימוש מושכל בעוצמות הצבא וביתרונותיו היחסיים עשוי ליצור אפקט תודעתי מהיר וחיובי בימים הראשונים למערכה, אך האפקט הזה עלול לאבד מעוצמתו ככל שהלחימה מתמשכת ולא מביאה עימה ערך מוסף מהותי והמחשת הישג לאורך זמן.¹⁹

המאמר הנוכחי נכתב, כאמור, במהלך קיץ 2014 ונחתם בעיצומו של מבצע "צוק איתן". אף שהעיסוק במבצע "עמוד ענן" נועד לשמש מקרה בוחן לניהולו של ממד הזמן בזירה התודעתית, העובדה שהוא נכתב לקראת לחימה ובמהלכה איפשרה לנו להשוות בינו לבין "צוק איתן". בזהירות הראויה ניתן לומר כי אף שעוצמתו והיקפו של מבצע "צוק איתן" היו גדולים מאלה של "עמוד ענן" - האתגר התודעתי והעיסוק בממד הזמן חזרו ועלו בשני האירועים במלוא העוצמה, ונראה כי בעתיד חשיבותם עוד תלך ותגדל.

הערות

- 1 רינת משה, שירה ריבנאי-בהיר ובתיה בן הדור, **מבט של החברה הישראלית על המלחמות החדשות: קריאה מחודשת של אירועי הלחימה בעשור האחרון בעקבות מבצע "עמוד ענן"**, ענף מחקר ממד"ה, מסמך פנימי בצה"ל, 2014; יואב מרדכי ויונתן אמיתי, "שבחי התבונה: האתגר הרב ממדי של מפקד הבט"ש באיר"ש", **מערכות** 436, אפריל 2011, עמ' 48-55, <http://goo.gl/pKCKVQ>
- 2 ראו לדוגמה: העימות המובל, אמ"ץ-תה"ד, 2001
- 3 ראו לדוגמה: Frank G. Hoffman, & James N. Mattis, **Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars**, US Naval Institute, November 2005, <http://goo.gl/jGqkiY>; Frank G. Hoffman, **Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars**, 2007, Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, Virginia, pp. 5-65 <http://goo.gl/oPxxHF>; Frank G. Hoffman, "Hybrid Warfare and Challenges", **Joint Force Quarterly** 52, 2009, pp. 39-34
- 4 ראו לדוגמה: העימות המובל, שם וכן: Colin S. Gray, "Thinking asymmetrically in times of terror", **Parameters** 32, spring 2002

הצלחות והישגים מבצעיים על פי קריטריון של פרק הזמן שבו האויב אינו פועל נגדנו. כלומר, אסור שנהיה תלויים רק בהחלטת הצד האחר, ועלינו לפתח מדדים נוספים או אחרים להגדרת הצלחה. יתר על כן, להערכתנו אסור להשאיר את היוזמה רק בידי היריב, וברגע שהוא בחר להפר את השקט במרחב, אין להסתפק בתגובה אוטומטית, אלא עלינו לזיום מהלכים שיביאו לשינוי המציאות במרחב הלחימה.

התובנה העיקרית העולה מהמאמר בכלל ומלקחי "עמוד ענן" בפרט היא כי חשיבותו של ממד הזמן צפויה לגדול באופן משמעותי בעימותי העתיד. בעידן שבו כמעט כל אירוע מבצעי מצולם ומשודר, חלק גדול מהמאמץ המבצעי העתידי יוקדש ככל הנראה לשליטה במידע, להמחשת ההישגים בזמן אמת, להכתבת סדר היום ובעיקר ליכולת להשפיע על תוצאות הלחימה בנקודות זמן קריטיות.

נוסף על כך אנחנו צופים שהמאמץ התודעתי יושפע בעתיד יותר ויותר משני גורמים מרכזיים שכבר היום יש להם השפעה רבה על תפיסת ההישג בקרב הציבור במהלך עימותים: הגורם הראשון הוא קצב המחשת ההישגים והאפשרות להציג לציבור הצלחות מבצעיות מיד עם התרחשותן במשך כל שלבי הלחימה. הנושא הזה עשוי להיות מרכזי עוד יותר בעתיד, עת צפויה לגבור הדרישה למידע "חי" מהשטח שימחיש כל הישג בזמן אמת.

הגורם השני הוא תיאום ציפיות וגיבוש הבנות משותפות בין צה"ל לציבור בישראל בכל הנוגע למטרות הלחימה, להיקפיה, לעוצמתה ולהישגים שיש להשיג בה. לדעתנו, "עמוד ענן" משמש דוגמה להצגת מטרות וציפיות ריאליות טרם המבצע ובמהלכו וכי ההישגים שהושגו בו בפועל תאמו בסופו של דבר במידה רבה למטרות שהוגדרו לו מלכתחילה. משה, ריבנאי-בהיר ובן הדור מציינות בהקשר הזה, כי "התודעה הציבורית ביחס למבצע 'עמוד ענן' הביאה לקדמת הבמה הציבורית את מאפיינייה של המלחמה החדשה - מלחמה מבוססת טכנולוגיה מתקדמת, שהתמונות העיקריות הן של העורף המתקף אך גם העמיד, ושמומדיה המובלטים הם מדיניים ודיפלומטיים ולא רק צבאיים".¹⁸

לעומת זאת, במלחמת לבנון השנייה ובמבצע "עופרת יצוקה" (ובמידה מסוימת גם במבצע